

OD COKEL DO GOJZARJEV

Gorniška obutev na Slovenskem v 19. in 20. stoletju

Pregledni znanstveni članek | 1.02

Datum prejema: 7. 8. 2017

Izvleček: Članek predstavlja glavne značilnosti gorniške obutve, ki se je v 19. in 20. stoletju uporabljala na Slovenskem. Razvoj se v grobem deli na dve obdobji – obdobje pred specializirano obutvijo in obdobje specializirane gorniške obutve. Prvo obdobje v glavnem sovпада s časom, ko so v gore zahajali posamezniki in gorništvo še ni bilo organizirano. Za drugo obdobje pa je značilno, da se pojavi posebna gorniška obutev, ki zaradi množičnosti obiska gora »postavi na noge« posebno vejo obutvene industrije. S tehničnim napredkom pri izdelavi obutve so povezani tudi uspehi pri doseganju vrhov in premagovanju alpinističnih smeri.

Ključne besede: obutev, gojzarji, plezalke, gorništvo, alpinizem, Slovenija

Abstract: The article presents the main characteristics of mountain footwear used in the nineteenth and twentieth centuries in what is now Slovenia. Its development can be divided into two parts: the periods before and after the introduction of specialized mountain footwear. The first period coincides with the time when the mountains were visited by individuals and mountaineering was not yet an organised activity. The second period is characterised by the emergence of special mountain footwear, when increased numbers of people visiting the mountains helped launch a special branch of the footwear industry. Technical advancements in hiking and climbing shoes also resulted in many successful mountain ascents.

Keywords: footwear, hiking boots, climbing shoes, mountaineering, alpinism, Slovenia

Uvod

Čevelj, ta najosnovnejši in morda hkrati najpomembnejši kos gorniške opreme, je imel v zgodovini gorništva¹ pomembno vlogo. Še preden je bil obiskovalcem gora na voljo širok izbor športne oziroma posebne gorniške obutve, so vsaj od novoveških časov obiskovalci gora in domačini hodili v gore obuti v vsakdanja obuvala.

Prebivalci gorskih območij so v gore zahajali zaradi različnih vzgibov (Mikša in Zorn 2016: 123): lova, rudarjenja, gozdarstva, nabiranja zelišč, pašništva itd.

»Obiskovanju« gora lahko sledimo od prazgodovine, o če-

mer pričajo številne arheološke najdbe (glej Mikša, Ogrin in Glojek 2017; Spletni vir 1).

Danes je najslavnejši prazgodovinski obiskovalec gora Ötzi,² ledeni mož, ki je pred več kot 5300 leti prečkal prelaz Giogodi Tisa/Tisenjoch v dolini Val Senales/Schnalstal na Južnem Tirolskem (Hansen 2013: 297). V skladu s tematiko članka naj omenimo, da je bila njegova obutev sestavljena iz več plasti. Notranje ogrodje je bilo spleteno iz vrvene mreže, ki je bila izdelana iz lipovega ličja. Mreža je bila podložena s travo, tako da je bila obutev dobro izolirana. Ker je bil zunanji del čevlja narejen iz jelenovega usnja, obutev ni bila odporna na vodo, zato je bilo notranjo plast trave treba menjavati. Tako vrvena mreža kot usnje sta bila prišita na podplat, ki je bil na notranji strani obložen s krznom. Celoten čevelj si je Ötzi na nogo privezal z ličjem.³

Čeprav so se do časa, ki ga bomo obravnavali v članku, obuvala korenito spremenila, se njihov pglavitni namen ni spremenil. Na eni strani morajo nuditi udobje, po drugi pa varovati nogo pred tlemi (skalami, podrastjem) in poškodbami (Šegula 1978: 61). V gorništvu obutev delijo v tri kategorije (Kadiš 2016: 288): izletniško, pohodniško in plezalno (Slika 1).

Medtem ko so izletniški čevlji nižji in lažji, so pohodniški čevlji robustnejši, segajo čez gleženj in imajo navadno

1 Gorništvo je »športna dejavnost, ki vključuje hojo v gore po nadelanih, označenih in neoznačenih, zavarovanih in nezavarovanih poteh, po brezpotju, plezanje, smučanje« (Planinski ... 2002: 58), ki se sopomensko prepleta s starejšim izrazom »planinstvo«. Zgodovino gorništva v Sloveniji v grobem delimo na naslednja obdobja: (1) do približno 17. stoletja, ko so bile gore predvsem »vir zaslužka« domačinom zaradi različnih dejavnosti, ki so jih tam opravljali, (2) obdobje razsvetljenstva (približno 17.–18. stoletje), ko gore začnejo »odkrievati« izobraženci, predvsem iz estetskih in raziskovalnih vzgibov, (3) obdobje neorganiziranega gorništva (konec 18.–prva polovica 19. stoletja), ko gore začnejo postajati območje preživljanja prostega časa, (4) obdobje organiziranega gorništva (od druge polovice 19. stoletja do sredine 20. stoletja; leta 1857 je bilo v Londonu ustanovljeno prvo tovrstno društvo – *Alpine Club*, leta 1893 je bilo ustanovljeno Slovensko planinsko društvo, od leta 1874 pa je na Kranjskem delovala podružnica Nemškega in avstrijskega planinskega društva) in (5) obdobje množičnega gorništva (od približno sredine 20. stoletja) (Janša Zorn 2004; Zorn 2005; Mikša in Ajlec 2015; Mikša in Zorn 2016).

2 Poimenovan je po Ötztaških Alpah, območju, kjer je bil najden.

3 Za več informacij o Ötziju, njegovi opremi in obutvi glej Spletni vir 2.

* Tjaša Konovšek, diplomirana zgodovinarica (UN), Šmartno ob Paki 84b, 3327 Šmartno ob Paki; tjasa.ko@gmail.com. Peter Mikša, dr. zgodovinskih znanosti, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino, Aškerčeva 2, 1000 Ljubljana; peter.miksa@ff.uni-lj.si. Matija Zorn, dr. geografskih znanosti, višji znanstveni sodelavec, ZRC SAZU, Geografski inštitut Antona Melika, Novi trg 2, 1000 Ljubljana; matija.zorn@zrc-sazu.si.

Slika 1: Izletniški, pohodniški in plezalni čevlji.
Vir: osebni arhiv avtorjev.

vibram⁴ podplat. Plezalni čevlji pa se razlikujejo glede na podlago,⁵ za katero so namenjeni. Skupno jim je, da niso primerni za hojo, temveč za premagovanje plezalnih smeri (Kadiš 2016: 287–288).

4 Vibram podplat je podplat, narejen iz narezane gume. Gre za vrsto podplato, ki je bila patentirana leta 1937, po drugi svetovni vojni pa je postala sinonim za tip podplata pohodniške obutve. Za več glej: Spletni vir 3.

5 Plezalni čevlji se razlikujejo tudi po namenu (plezalne) uporabe: plezalni čevlji za balvansko plezanje, za plezanje previsov, plošč, za plezanje na umetnih stenah itd. (Klofutar 2004: 1–2).

V prispevku se bomo osredinili na dve vrsti obutve, ki sta se v 19. in 20. stoletju začeli množičneje uporabljati: gojzarje in plezalke. Obutve, kot so smučarski ali polsmučarski čevlji za turno smuko, in dodatkov, kot so krplje ali dereze, ne bomo obravnavali. Razvoj obutve je v grobem potekal v dveh obdobjih. Najprej se bomo posvetili razvoju obutve v času, ko posebne gorniške obutve še ni bilo, nato pa v času, ko je le-ta prevladala. V prvem obdobju so ljudje za obiskovanje gora uporabljali vsakdanjo obutev in šele proti koncu obdobja so prilagojeno obutev kupili neposredno pri čevljarjih, ki so jo izdelali po naročilu, ali pa so si jo sami prilagodili in dodelali, tako da je bila primerna za hojo v gore. Gre za čas, ko je bila obutev podvržena iznajdljivosti posameznih gornikov in mojstrov, ki so jim obutev izdelali. S specializacijo gorniške obutve se začne drugo obdobje, ki je v drugi polovici 20. stoletja botrovalo posebni veji obutvene industrije. V tem obdobju je gornišvo postalo množično, in sicer tako obiskovanje gora kot zanimanje in povpraševanje po gorniški obutvi.⁶

Od vsakdanje obutve do prilagoditev⁷

Na nogah ni treba imeti drugega, nego iz dobrega usnja napravljene kratke škornje; čim debelejši so podplati, tem bolje; golenica mora biti prav tako iz mehkega in debelega angleškega usnja zato, da je v toplih krajih, kjer se stopi lahko vsak čas na strupeno kačo, ne more le-ta tako hitro prebosti. (Hacquet 1925: 128)⁸

Tako je svoje sodobnike, ki so zahajali v gore, konec 18. stoletja podučil Baltazar Hacquet (Slika 2).⁹ Motivi obi-

6 Ustanovljene so bile velike tovarne obutve, specializirane tudi za gorniško obutev. Najbolj znani slovenski tovarni sta Alpina (ustanovljena leta 1947) in Planika (ustanovljena leta 1957). Gojzarji so bili primarna in dolga leta edina Alpinina dejavnost. V dobrih 70 letih delovanja so izdelali okrog 3,5 milijona parov (Spletni vir 4).

7 Začetek obdobja približno sovпада z začetkom »drugega« obdobja gornišva na Slovenskem (glej opombo 1) in traja približno do začetka 20. stoletja. Zanj je med drugim značilno, da se šele proti njegovemu koncu začne pojavljati specializirana gorniška obutev.

8 Zapis je v nemščini nastal v drugi polovici 18. stoletja. Prevod je objavljen v *Planinskem vestniku* leta 1925.

9 Baltazar Hacquet (1735–1815) je bil bretonski kirurg, naravoslovec in etnolog. Med letoma 1766 in 1787 je deloval na Kranjskem (v Idriji in Ljubljani). Pomemben je kot raziskovalec narave slovenskih dežel. Poleg osvojitve Triglava je prehodil Čaven, Dolino Triglavskih jezer, Golak, Gorjance, Gotenico, Javornik, Krim, Ljubelj, Mokrc, Nanos, Porezen, Snežnik in Učko. Prehodil je celotno hribovje, ki obkroža Ljubljansko kotlino, in se podal od Vrhnike čez Polhograjsko hribovje v Poljansko dolino, Kropo, Kamno Gorico, Radovljico in na Bled. Napisal je obsežno delo *Oriktoğrafija Kranjske (Oryctographia Carniolica oder physikalische Beschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder)*, ki je v štirih delih izšlo med letoma 1778 in 1789. V času priprave prvega dela je leta 1777 kot prvi poskušal dokumentirano doseči vrh Triglava in s tem nakazal glavno »obsedenost« raziskovalcev slovenskih Alp v 18. in 19. stoletju – osvojiti najvišjo goro. Prek planine Konjščice in Velega polja mu je uspel vzpon na Mali

Slika 2: Oprema vodnika in raziskovalca na Hacquetovi upodobitvi Triglava v Oriktografiji Kranjske iz 1778.

Vir: Hacquet 1778: predlist.

skovanja gora so bili v 18. in v začetku 19. stoletja drugačni od tistih, ki so ljudi vodili v gore v 20. stoletju. Gora niso dojemali kot prostor oddiha, športnega udejstvovanja ali območja, ki ga je treba ščititi in ceniti (Dobravec 2003: 131–133), temveč kot prostor, v katerega so zahajali predvsem z gospodarskimi in raziskovalnimi nameni, v njih pa je vzbujal določeno strahospoštovanje (Režek 1959: 13–18). V gorah so bili do 19. stoletja dejavni predvsem drvarji, lovci in pastirji (Deržaj 2003: 19). Redkejši so bili tisti z drugačnimi vzgibi; takšni so bili izobraženci, ki so se v 17. in 18. stoletju s pomočjo domačinov odpravljali v gore. Na Slovenskem so bili to predvsem naravoslovci¹⁰ (Mikša in Ajlec 2011: 11–20; Mikša in Zorn 2016: 110–114). V drugi polovici 19. stoletja je bila z ustanavljanjem planinskih društev postavljena osnova, ki je gore in gorništvu postopno začela približevati širšim množicam. Vzponi v visokogorje so postajali pogostejši, dobivali pa so tudi nacionalno konotacijo (Deržaj 2003: 21–33). Predvsem pa

¹⁰ Triglav (2725 m); ta pot je dobila ime »bohinjski pristop« (glej Mikša in Zorn 2016: 110–111).

10 Vidnejši med njimi so bili Giovanni Antoni Scopoli, Baltazar Hacquet, Valentin Stanič, Valentin Vodnik, Franc Hohenwart, Henrik Freyer, Karel Zois in Žiga Zois.

so pospešeno gradili planinske poti in postojanke. Novi cilji v gorništvu so povečevali potrebo po gorniški opremi. Obutev tistih, ki so na začetku 19. stoletja zahajali v gore, se ni skoraj po ničemer razlikovala od tiste, ki so jo nosili v dolini (Mikša in Golob 2013: 22). Proti koncu stoletja pa že opazimo posamezne prilagoditve obutve.

Od vsakdanje obutve do kvedrovcev in gojzarjev

Obutev posameznikov, ki so zahajali v gore, je bila z današnjega gledišča preprosta. Nosili so, kot smo že omenili, vsakdanja obuvala, predvsem lesene cokle (Slike 3, 4 in 5). Najstarejše so bile narejene iz enega kosa lesa. Poznejše so bile sestavljene iz podplata iz jesenovega lesa, zgornji del pa je bil iz prepletenih macesnovih viter. Na podplatih so imele žeblje in dobrih deset centimetrov dolge vdolbine, ki so olajšale hojo (Režek 1959: 11–15). Prvi je pri nas njihovo uporabo omenil Valvasor (2010 [1689]: 279) v delu *Slava vojvodine Kranjske*.

Takšna obutev pa ni bila primerna za skalnati teren, v katerega so zahajali naravoslovci, še manj pa za tiste, ki so se po strmih kamnitih pobočjih želeli povzpeti na najvišje vrhove. Za takšne vzpone so bili primernejši škornji z visoko golenico, ki se zavija pod kolonom. Škornji »z zavihami« so bili splošno obuvali in so jih nosili na Gorenjskem, Dolenjskem, Notranjskem, v Savinjski dolini, po štajerskih hribih, ob Savi in pod Pohorjem (Stanonik 1971: 129). To vrstno obuvala lahko zasledimo na Valvasorjevi

Slika 3: Lesene cokle na zemljevidu Kranjske v Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica iz leta 1744. Cokle imajo že pleten zgornji del in opetnico. To je prva znana upodobitev cokel na Slovenskem.

Vir: Florjančič 1774: zemljevid 11.

Slika 4: Cokle, kakršne so nosili pastirji na Veliki planini.
Avtor fotografije: Karmen Narobe, hrani Arhiv Inštituta za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

Slika 5: Cokle, izdelane leta 1856 v Ratečah.
Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

Slika 6: Škornji »z zavihami«, kot jih je upodobil Valvasor pri predstavitvi Gorenjske leta 1689.
Vir: Valvasor 2009 [1689]: 111.

Slika 7: Gorniška oprema na Slovenskem konec 19. stoletja. Na fotografiji piparji, skupina ljubljanskih mož, ki so v zadnjem desetletju 19. stoletja ustanovili neformalno društvo. Veljajo za glavne pobudnike ustanovitve Slovenskega planinskega društva.
Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

upodobitvi (2009 [1689]: 111) (Slika 6) in na že omenjeni Hacquetovi upodobitvi Triglava (Slika 2).

Zaradi povečevanja obiska gorskega sveta se je krepila tudi potreba po obutvi, ki bi bila primernejša za hojo v visokogorje (Strojin 2003: 56–57). Za tak teren so začeli uporabljati trde, čez gleženj segajoče čevlje (Režek 1959: 31). Na videz so bili podobni današnjim gojzarjem. Narejeni so bili ročno, na primer po vzoru težkih delavskih čevljev (Sliki 7 in 8). Za obisk visokogorja jih je bilo treba prilagoditi; podplate so tako okovali z različno oblikovanimi kovinskimi žebli. Okovali so jih tako ob robovih kot po sredini podplata (Kunaver 1921: 24–25).

Na začetku 20. stoletja o gorniški obutvi beremo:

V gorah rabimo čevlje na trakove [...]. Narejeni morajo biti iz močne govedine ali ruske juhtenine, da jim kamenje in voda ne moreta do živnega. Podplati morajo biti prišiti, in sicer najbolje na kveder. Ako pa že nisi kvedrov prijatelj, skrbi za to, da bo imel podplat tako zvano čobo, t. j. blizu centimetra širok rob. Ta čoba obvaruje čevljev marsikake rane pri nebrojnih dotikih z ostrim kamenjem. Usnje nad peto (opetnica) naj bo iz celega [...]. Navadno zadostuje en kos usnja, iz kakršnega so narejeni podplati. Jezik mora biti iz mehkega usnja in na obeh straneh prišit. Čevljev zavežuj z okroglimi usnjenimi trakovi (stógljaji). Golenica, t. j. gornji del čevlja ob gležnjih, mora biti precej tesna, tako da se njena konca ne dotikata, čeprav čevljev trdo zavežeš. [...] Jako koristno je tudi, če je rob golenic podšit z mehkim, debelim suknom, ki se tesno oprijemlje piščali. Čevljev naj sega nekoliko nad gleženj, nekako do tja, kjer je piščal najtanjša. [...] Šele potem, ko si jih nekoliko shodil in so se ti ulegli po nogi, daj še tretji podplat našiti, oziroma nabiti in nato čevlje nakovati. Najboljši žebli so dvokapasti. S takimi naj bo

Slika 8: Podoba gorskega vodnika s konca 19. stoletja s takrat značilno obutvijo. Na sliki Janez Kosmač Biščkov iz Mojstrane. Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

na vsak način podkovana peta. Škodujejo pa tudi ne podplatu. Vendar zadostuje za navadne ture, če je podplatova čoba oborožena z običajnimi robotoglavimi žebli. [...] Edino le podpetnica naj bo dobro nakovana tudi na notranjem robu, da se prehitro ne zbije in ne izenači s podplatom. [...] Da pa ostanejo čevlji nepremočljivi in mehki, treba jih je dobro mazati. Mazila so večinoma vsa dobra, najfinejša patentovana pasta, pa tudi navadna domača mast. (Hribolazčeva ... 1908: 99)

Kakor v svojih spominih opisuje Pavel Kunaver,¹¹ je moral v svojih mladih letih očeta prepričati, naj mu po Ljubljani pusti hoditi v ponošenih čevljih, »da mi je boljše čevlje pustil nakovati s kroparji« (Kunaver 1979: 34). Žeblje, ki so jih uporabljali na Slovenskem v času do druge svetovne vojne, so v veliki meri izdelovali v Kropi. Od tod tudi njihovo ime (Mikša in Golob 2013: 22). *Kroparje* je bilo treba pogosto znova zabiti v podplat (Muck 2010: 24).

¹¹ Pavel Kunaver (1889–1988) je bil član družbe Dren, navdušen gornik in jamar, po drugi svetovni vojni pa eden od glavnih pobudnikov taborniške organizacije (več Spletni vir 5).

Kroparji so pri poimenovanju te obutve pustili manjšo sled, kot jo je pustil sam način izdelave. Okovane čevlje so namreč šivali »na kveder«. ¹² Zato so tako čevlji kot žebli dobili ime *kvedrovci*¹³ (Potočnik 1992: 211). Tovrstni čevlji so bili še posebej primerni za hojo po sredo- ali visokogorju. Posamezniki, ki takšnih čevljev niso premogli, so obuli navadne »gležnarje«. Posebej novinci pa so se v gore odpravili kar v vsakdanjih nizkih čevljih.

Kvedrovci z Janezom Kvedrom¹⁴ nimajo nobene povezave in se ne imenujejo po njem. Nekdanji čevljarji [...] so izdelovali gorske čevlje »na kveder«. Debele usnjene podplate so na zgornji del čevlja šivali z dreto, ki so jo vlekli skozi klobčič iz voska in smole – ‚žvirco‘. Smola na dreti je preprečevala zamakanje in preperevanje. Debele usnjene podplate so okovali z dve vrste žebeljev iz Kroke, s ‚kroparji‘, pozneje pa s podkvicami ‚trikuni‘¹⁵ in ‚silvretta‘. [...; Slika 9] Gorske čevlje smo nekdanj imenovali in jim še danes pravimo tudi ‚gojzarji‘ ali ‚gojzerji‘. Ime pride in izvira od vasi Goisern, ki leži severno od štajerskega Dachsteina [...] V Goisernu so – tako kot v Mojstrani, Trziču, Žireh in še kje pri nas – izdelovali gorske čevlje. To ime za gorske čevlje iz tega avstrijskega kraja pa se je prijelo samo pri nas na Slovenskem: Avstrijci gorske čevlje imenujejo le Bergschuhe. (Potočnik 1992: 21)¹⁶

Ob koncu 19. stoletja so na Slovensko prodrli čevlji, ki so dali svoje ime sodobnim gorniškim čevljem – gojzarji.¹⁷ Izdelovali so jih avstrijski čevljarji, naročiti pa jih je bilo mogoče po pošti. Novost je bila v tem, da so podplat na zgornji del čevlja prišili, in to dvakrat (Cortese 2003a: 95). Stali so okoli pet goldinarjev, kar je bilo ceneje od *kvedrovcev*, saj so v istem času domači čevljarji oglaševali izdelavo *kvedrovcev* za šest do osem goldinarjev¹⁸ (Škodič 2016: 52).

¹² Gre za način šivanja, pri katerem je bil podplat dvakrat prišit – notranji in zunanji (prim. Wilfan 1957: 418).

¹³ *Kvedrovec* je »visoki čevelj ... pri katerem je podplat prišit na zgornji del tako, da so šivi vidni, navadno okovan s kroparji, trikuni« (Planinski ... 2002: 94).

¹⁴ Janez Kveder (1897–1950) je pripadnik generacije slovenskih alpinistov izpred druge svetovne vojne (Mikša in Golob 2013: 23).

¹⁵ *Trikun* je »kovani žebelj v obliki črke T, ki se zabije po robu podplata kvedrovca zaradi ojačitve in varnejše hoje ...« (Planinski ... 2002: 236).

¹⁶ Razlaga poimenovanja gojzarjev se nanaša na konec 19. stoletja, opisana praksa pa sodi v čas pred drugo svetovno vojno.

¹⁷ Gojzar, tudi *gojzer* je »usnjen visok čevelj z usnjenim podplatom, navadno okovan, imenovan po avstrijski vasi Goisern« (Planinski ... 2002: 56).

¹⁸ »Leta 1892 je plačeval delavec v Trziču za hrano in prenočišče 5 K [kron] na teden (zaslužil je takrat 10 K), slabše kosilo (juha z mesom) je bilo 0,12 K. V delavski kuhinji v Litiji je leta 1907 stala prehrana 4 K na teden (delavec je takrat zaslužil skoraj 13 K). Če računamo za eksistenčni minimum 8 K na osebo tedensko s predpostavko, da se realna vrednost zaslužkov z leti ni spreminjala in da je polovico življenjskih stroškov 4-članske delavske družine

Slika 9: Zgoraj: Okovani gorniški čevlji *kvedrovci* s kroparskimi žebli. Spredaj sta vidni dve podkvtci, imenovani *silvretta*. V sredini: Gorniški čevlji, okovan s kroparskimi žebli *planinčarji*.¹⁹ To je posebna oblika žebeljev za okovanje robov in pohodnega dela podplatov gorniških, vojaških in pohodnih čevljev, ki so se razvili v 19. stoletju hkrati z več različicami okovane gorniške in delovne obutve v Srednji Evropi, zlasti na območju Alp. Spodaj: Gozjarji s podplati, okovanimi s *trikuni*. Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

Eno izmed najvažnejših vprašanj za izlete v planine v tisti dobi [pred prvo svetovno vojno] je bilo vprašanje dobrih čevljev. Ko smo mi šli prvič čez Vršič pozimi v snegu, sem imel navadne promenadne čevlje, ki so bili seveda takoj premočeni in sem zaradi tega na poti precej trpel. Pozneje, ko sem prišel v stik z lovci in gozdarji v Trenti, sem videl, da imajo odlične, močne, nepremočljive in sijajno podkovane čevlje. [...] Na moje vprašanje, kje se dobe taki čevlji, ki so v Trenti neobhodno potrebni, so mi dali naslov čevljarja, ki jih izdeluje in dobavlja. To je bil čevljar [...] v vasi Goisern na Gornjem Avstrijskem. Takoj sem mu pisal in dobil tudi takoj odgovor, da je pripravljen napraviti mi čevlje, naj mu pošljem čim prej mero. [...] Ostal sem v stikih s tem čevljarjem do prve svetovne vojne in sem stalno naročal čevlje pri njem zase in za svoje znance. Čevlji so bili vedno odlični in je bil vsakdo z njimi zadovoljen. [...] Takrat v Ljubljani ali drugje ni bilo mogoče kupiti v trgovini planinskih čevljev. Šele potem, ko se je planinstvo bolj razvilo in ko so bili čevlji od čevljarjev iz Goiserna v planinskem svetu bolj razglašeni, so se pričeli izdelovati podobni čevlji tudi pri nas in so se imenovali ‚gozjerji‘. (Uran 1957: 165).

Po pričevanju domačinov v Bad Goisernu je k reklami za nov gorniški čevlji, ki ga je iznašel Franz Neubacher,²⁰ prispeval sam cesarski dvor. Cesar Franc Jožef je namreč imel v Salzkammergut lovske revir, zaželel pa naj bi si nove obutve. Plemiči, ki so sodelovali pri lovih, pa so potem vest o novi obutvi ponesli naprej (Cortese 2003b: 51–52).

Pavel Kunaver (1921: 24–25) je v prvem priročniku za slovenske planince z začetka 20. let 20. stoletja o obutvi zapisal:

Na turah trpe največ noge. Zato pa jih je treba negovati in jih najkomodneje obuti ter zavarovati proti mrazu in moči. Čevlji naj bodo na roko šivani in s smolo dobro zamazani. Tudi če ves dan hodiš po snegu, ne sme skozi šive niti kaplja vode. Pete morajo biti nizke, podplati močni in ob straneh z močnimi žebli okovani. Pa tudi sredi podplata morajo biti manjši žebli. Način, kako naj bodo nakovani čevlji, je različen. Važno je le to, da so konci zunanjih žebeljev zakrivljeni zunaj podplatovega roba nazaj do peroti. Jezik naj bo širok in prišit do vrha čevlja tako, da voda in sneg ne moreta drugače do noge, kakor če prideta čez rob. Novim čevljem je treba olja (najboljše t.zv. Martovo olje) tudi na podplate. Nikdar naj ne bo čevlji trdi in žejni masti ali pa dalj časa blaten! Tako zanemarjanje se kruto maščuje. Komur so se čevlji premočili, naj jih v koči namaši s suhim papirjem ali cunjami, posebno

predstavljala prehrana, polovico pa stanovanje, kurjava, obleka in drugo, je skoraj polovica industrijskega delavstva živela v revščini, ker so zaslužili manj, kot so znašali življenjski stroški družine. [...] Za poenostavljeno primerjavo bomo vse mezde in plače preračunali na povprečne zaokrožene mesečne zneske za leto 1912. Po teh izračunih lahko delavske mezde uvrstimo v razpon od 50 K do 200 K mesečno, plače uslužbencev od 200 K do 800 K mesečno, plače direktorjev pa od 1000 K do 2500 K in več.« Razmerje med goldinarjem in krono je bilo 1 : 2 (Kresal 1995: 11).

¹⁹ *Planinčar* je »ročno kovan žebelj z na eni strani podaljšano glavico za okovanje težkih čevljev na robu podplata« (Planinski ... 2002: 146).

²⁰ Prvi par naj bi izdelal leta 1875 (Škodič 2016: 52).

pozimi, da jih naslednje jutro lahko obuže. (Kunaver 1921: 24–25)

V istem obdobju je Rudolf Badjura²¹ (1922: 23) v enem od svojih turističnih vodnikov zapisal, da so čevlji najpomembnejši del opreme: »Za lažje ture in izlete so dovolj lažji, čvrsti, podkovani čevlji s solidnimi podplati [...] Za posebno visoke in dolge ture [...] par izhोजenih, čvrstih, ostro, ne gladko nakovanih čevljev (vezanke) z močnimi dvojnimi podplati ...«. Pove tudi, da lahko damo čevlje podkovati v vseh večjih krajih na Gorenjskem. Desetletje pozneje tudi opiše, kako je treba skrbeti za gorniške čevlje:

Čevlji naj bodo dovolj prostorni (za 2 volneni, debeli nogavici), ne toliko zadaj in čez nart, pač pa spredaj, da prsti niso stisnjeni [...] Čevljev ne mažite preobilno z mastjo, marveč s pastami [...], ter jih ogladite s ščetko, da se svetijo. Preveč maščobe prežre usnje in ga napravi luknjičavega, dočim deluje pasta ravno narobe; napravi čez usnje tenko, gladko plast, zapre luknjice, da kaplje s čevlja gladko spolzijo. Čevlje denite po vsakem izletu na lesena kopita, na potu pa jih ne pustite čez noč na mrzlih tléh, temveč jih obesite čim višje pod strop, poprej pa jih dobro nabašite s slamo, mrvo ali mehkim časopisnim papirjem. (Badjura 1934: 22)

Konec 30. let prejšnjega stoletja v priročniku za planince Arnošta Brileja (1939: 169) v poglavju o gorniški opremi beremo: »Čevlji so najvažnejši! Za visoke ture naj bodo iz lahke kravine, dobrega kromovega usnja ali juhte in okovani z močnimi žebli. Za lažje ture zadostujejo običajni, lahko okovani čevlji.«

Še konec 40. let 20. stoletja so se gorniki pri zagotavljanju primerne obutve zatekali k različnim rešitvam. Kot se spominja Peter Muck:

Ko mi je obutev dokončno razpadla, sem rešitev našel v zalogi odpisane vojaške opreme. Tam sem našel visoke italijanske vojaške čevlje, ki so bili šivani podobno kot gojzarji. Okoval sem jih s kroparji in dobro namazal. Pri prvi turi je še šlo, potem pa so žebli pretrgali šive in podplat je odstopal od vrhnjega dela. Popravljal sem to nesrečo z bakreno žico in krpal na razne načine, a ni dosti pomagalo. Moral sem hoditi kot po jajcih, če sem se hotel vrniti domov. [...] Kasneje sem si kupil cenene delovne čevlje. Razvedelo se je, da tovarna kovinske galanterije v Tacnu izdeluje alpinistične žeblje, ki so se imenovali SETA. To novotarijo sem nabil v podplata delovnega čevlja. (Muck 2010: 26)

21 Rudolf Badjura (1881–1963) je bil ustanovni član družbe Dren, pisec slovenskih turističnih vodnikov, kartograf, zbiralec krajevnih imen, ljudskih in strokovnih izrazov, smučarski učitelj in gornik. Velja za promotorja razvoja pohodniškega in gorniškega turizma (Geršič idr. 2014).

Plezalke

»Svoj čas smo plezali tako, da smo pred vstopom v steno sezuli okovanke – ‚kvedrovce‘, jih strpali v nahrbtnik in obuli ‚plezalke‘, plezalne copate s podplati iz vrvi, pozneje pa iz polsti, ‚filca‘« (Potočnik 1992: 21).²²

Gornikom v letih pred prvo svetovno vojno ni bilo dovolj le osvajati vrhove. Začele so jih zanimati tudi stene gora, tj. alpinistični vzponi. Prvi so takšne vzpone opravljali drenovci.²³ Ker je Slovensko planinsko društvo preveč poudarjalo gospodarsko plat gorništvā, so ti samoiniciativno začeli gojiti plezalstvo, zimski alpinizem, smučanje in jamarstvo ter so prvi začeli ustrezneje uporabljati vrvi in drugo opremo, tudi za plezalne vzpone specializirano obutev (Mikša in Ajlec 2011: 49–53). Po prvi svetovni vojni je prav tako izven planinske organizacije nastal Turistovski klub Skala – prvi plezalni klub na Slovenskem²⁴ (Mikša in Gradnik 2017: 36–38).

V času drenovcev in v prvem desetletju delovanja skalašev so se za plezanje uporabljali plezalni copati (Slika 10) s podplati iz klobučevine, katerih gornji del je bil iz platna ali mehke jelenovine (Keršič Belač 1950: 9). Plezalni copati s podplati iz klobučevine so se pri nas uveljavili šele v 30. letih 20. stoletja (Slika 11). Pred tem so bili v uporabi plezalni copati s podplati, pletenimi iz tanke vrvi ali celo iz prešite jute oziroma žakljevine (Muck 2010: 27). Podplati iz klobučevine so se zelo hitro obrabili in po treh ali štirih plezalnih turah jih je bilo treba zamenjati.

Ena najvidnejših slovenskih alpinistk, Mira Marko Debelak Deržaj, je v svoji knjigi o plezalni tehniki, ki jo je napisala v 30. letih 20. stoletja, opisala *plezalke*, s katerimi

Slika 10: Plezalni copati iz časa med obema svetovnima vojnoma. Podplat plezalk je iz polsti. Zgornji del je deloma usnjen, deloma platnen, strojno šivan. Vsak čevelj ima po 18 luknjic za vezalke. Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

22 Zapis se nanaša na čas pred prvo svetovno vojno in po njej.

23 Drenovci so bili družba mladih izobražencev iz Ljubljane, skupina, ki ni bila nikoli uradno organizirana, temveč je bila zasnovana kot prijateljska družba. Skupina se je izoblikovala leta 1908 (glej Mikša in Ajlec 2011: 49–54).

24 Ustanovljen je bil leta 1921.

Slika 11: Plezalca v opreми s konca 30. let 20. stoletja. Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

so plezali ona sama in njeni sodobniki. Šlo je za platnene čevlje, obšite z usnjem, njihov podplat pa je bil izdelan iz polsti²⁵ (Debelak Deržaj 1933: 19). V njenem opisu gre za boljše, nekoliko sodobnejše *plezalke*, ki so bile že korak naprej od *plezalk*, izdelanih iz platna, katerih podplat je bil spleten iz vrvi ali sešit iz okrog desetih plasti blaga (Kunaver 1921: 30). Debelak Deržajeva navaja, da je podplat za *plezalke*, torej polsteni podplat znamke Manchon, ki naj bi bil v njenem času širše dostopen na Slovenskem, stal 40 dinarjev (Debelak Deržaj 1933: 20). Čeprav Debelak Deržajeva pred ceno teh podplatov navaja besedico »le«, lahko cenovno dostopnost tega podplata relativiziramo s podatkom, da je mezda povprečnega delavca na Slovenskem leta 1931 znašala 33 dinarjev, leta 1934 pa le še 19,61 dinarjev.²⁶ Tudi te podplate je bilo treba redno menjati, so pa bili polsteni podplati kakovostnejši od vrvenih ali sešitih iz blaga (Debelak Deržaj 1933: 20).

Od specializacije do industrije²⁷

Pohodniški čevlji

To obdobje prinese velik napredek na področju obutve. Dostopni so postali novi materiali, iznašli pa so tudi nove načine izdelovanja. To pa ne pomeni, da se je med množico, ki je sredi 20. stoletja zahajala v gore, hkrati z novostmi razširilo tudi znanje ter zavedanje o pomembnosti kakovostne in primerne obutve oziroma opreme. V 50. letih 20. stoletja so nastajale nove transverzale, z vodniškimi in mladinskimi tečajji pa se je širilo gorniško znanje (Mikša in Ajlec 2011: 79–85). Zaradi večjega zanimanja za gor-

Slika 12: Izdelovanje planinskih čevljev v tovarni Alpina v Žireh leta 1951. Avtor fotografije: Milan Pogačar, hrani Muzej novejšje zgodovine Slovenije.

niško dejavnost in tehničnega napredka je obutev postala bolj raznolika in dostopnejša (Slika 12).

Gumijasti podplati so postali pomembnejši v 50. letih prejšnjega stoletja (Slika 14), s čimer je povezan tudi razvoj primernih lepil (Cortese 2003a: 95).

V desetletju po koncu druge svetovne vojne so se okovani čevlji uporabljali le še za hojo po snegu in ledu. Preživeli so trije tipi žeblicev: poleg *kroparjev* še *trikuni* (Slika 13) in *silvretta*. Za suh, skalnat teren se je na Slovenskem, tako kot drugod, že uveljavil narebren, gumijast podplat, ki je bil na čevljev pritrjen z medeninastimi žeblici ali z lepilom (Keršič Belač 1950: 8–9).

Arnoš Brilej (1951: 255–266) je v povojni izdaji svojega gorniškega priročnika o obutvi zapisal:

V zadnjem desetletju se vedno bolj uveljavljajo podplati iz trde gume z izrazitim profilom. Prvi so jih začeli uporabljati Italijani, (Vitalo Bramani je izumil podplate znamke ‚Vibram‘, Avstrijci uporabljajo 4 tipe znamke ‚Marwa‘) danes so splošno razširjeni že po vsem svetu. Kaže, da bodo v kratkem izpodrinili

25 Gre za blago iz medsebojno prepletenih ali zlepljenih naravnih ali umetnih vlaken.

26 Za primerjavo navedimo, da je bilo takrat s povprečno mezdo mogoče kupiti od šest do devet kilogramov moke (Kresal 1995: 13).

27 Obdobje približno sovпада s koncem »četrttega« obdobja gorništvа na Slovenskem (glej opombo 1), predvsem pa s »petim« (zadnjim) obdobjem. Časovno to pomeni približno od prve polovice 20. stoletja do danes. Za to obdobje je značilna specializacija gorniške obutve, ki preraste v posebno vejo obutvene industrije.

Slika 13: Povojni gozdarji domače izdelave. Okrog leta 1950 jih je izdelal čevljar Eržen iz Mojstrane. Na podplatih je vidno okovje *trikuni*. Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

Slika 14: Gozdarji, ki jih je bilo pri nas že mogoče dobiti v drugi polovici 20. stoletja. Fototeka Čevljarske zbirke Muzeja Žiri.

okovanke. Deset let izkušenj s podplati Vibram uči, da se pri turah v kopni skali do IV. tež. stop. (zelo težko) dobro prebije s podplati Vibram in ni treba jemati s seboj okovank. [...] Na mokrih lišajih, glini (ilovici) in poledeneli skali odpove podplat Vibram prav tako kot vse vrste plezalnikov. Na vsakem snegu (razen v suhem pršiču) in na skali se podplati Vibram dobro obnesejo. Čevlji z gumijastimi podplati je torej v apnencu idealno enotno obuvalo za planince! Ob težkem plezanju po skalah pa zaradi okornosti oblik in premajhne prožnosti ne more nadomestiti plezalnikov. Za hojo po ledu pa je treba nujno porabljeni dereze. (Brilej 1951: 235–236)

Literatura za gorniško vzgojo in samovzgojo je zaradi množičnosti obiskovanja gora postala nepogrešljiva. Gornikom je priporočala, naj v gore zahajajo z gozdarji, ki imajo debel gumijast podplat z ostrimi robovi. Konec 70.

Slika 15: Vrhunski Alpinini gozdarji z rdečimi vezalkami iz 70. let 20. stoletja z rebrastim gumijastim podplatom. Uporabljali so se za težje pohode in za plezanje. Fototeka Čevljarske zbirke Muzeja Žiri.

let 20. stoletja (Slika 15) v tovrstni literaturi beremo (Škerbinek 1977: 116): »Čevlji naj bodo močni, visoki [...] s podplatom iz narebraste gume [...] Narejen naj bo iz nepremočljivega usnja, zato ob nabavi ne štedi!« So pa tudi takrat (kot danes) v gore hodili pomanjkljivo opremljeni obiskovalci v vsakdanji obutvi:

Tudi višje na gori se dogajajo hude stvari. Tako na goratih poteh v skali in strmi travi srečujemo planince v nizkih čevljih z gladkimi podplati, sandalami, copati. [...] Obiskovalke v salonarjih z visoko peto so pri slapu Rinke vsakdanja stvar, prav nič redek pojav pa niso niti na Okrešlju, na strminah nad Vršičem in še marsikje. (Šegula 1978: 66)

V tem času se na trgu postopoma začne pojavljati obutev, ki je imela podplat vulkaniziran neposredno na usnje, a so šivani podplati še vedno veljali za kakovostnejše (Šegula 1978: 62). Ključen element gozdarjev je bila tudi njihova višina – obvezno so morali segati čez gleženj in s tem ščititi sklep. Vanje so planinci obuli dvojne nogavice: na kožo so dali tanjše bombažne nogavice, čeznje pa obuli še debelejšje volnene. Takšna navada nošenja nogavic v gozdarjih se je obdržala vse do konca 20. stoletja in je pri starejših generacijah še vedno pogosta. Tudi snovi za negovanje in impregnacijo gozdarjev so se spremenile: starejše snovi, s katerimi so gorniki negovali čevlje, kot so olje, loj, mast in parafin (Šegula 1978: 65), so zamenjale nove, silikonske.

Danes [v začetku 70. let 20. stoletja] gladko usnje za gozdarje skoraj ne pride več v poštev. Večina zahteva mastno, ne gladko usnje, obrnjeno, podobno juti, ker je tako usnje lažje negovati, ker se bolje impregnira in je manj občutljivo za poškodbe v grušču in skali. (Orel 1978: 123)

Za zdaj [v začetku 70. let 20. stoletja] še ne, verjetno pa ne bo dolgo, ko bomo kupovali sezonske gozjarice iz modernih materialov, ki so planincem v zadnjih letih že marsikdaj koristnega dali: boljše vrvi, lažje nahrbtnike idr. Kvedrovci pa so še vedno po starem. Producenti pravijo, da je glavni problem neprodušnost plastike, čevljev pa mora »dihati«, zato je dobro impregnirano usnje še najboljše. Verjetno popolna plastika sploh ne bo prišla v poštev, ker je premalo prožna. Vendar spričo vedno novih materialov lahko pričakujemo tudi za gorski čevljev kak produkcijski preobrat. (B. n. a. 1970: 48)

Razvoj materialov in tehnologija sta z leti omogočila izdelavo lažjih, mehkejših (usnje so nadomestili sintetičnimi materiali) in udobnejših gozjarjev s posebno membrano, ki ne prepušča vode ter tako nogi zagotovi primerno zaščito in dober oprijem na različnih podlagah. Primer tovrstne »shujševalne kure« so Alpinini gozjarji, ki so s 1400 gramov, kolikor je tehtal gozjar v 80. letih 20. stoletja, »shujšali« na 800 gramov (več Spletni vir 4). Danes gorniški čevlji »združujejo športnost, ki jo izžareva njihov dizajn«, zanje pa so značilni še nizka teža, udobje in tudi robustnost (Anderle 2016: 55). Tako kot vsa obutev pa tudi pohodniška sledi modnim tokovom.

Plezalke

Ob plezalnih vzponih so predvojne plezalne copate že kmalu po drugi svetovni vojni zamenjali gozjarji z rebrastim gumijastim (vibram) podplatom (Jurca 1963: 176). Plezalcu so tako v suhi kot v mokri skali zagotavljali boljši oprijem. Odlikovala jih je tudi univerzalnost, saj so lahko alpinisti v isti obutvi opravili dolge dostope in sestope s smeri kot tudi same alpinistične vzpone. Rado Kočevar,²⁸ eden najboljših plezalcev prve povojne generacije, se spominja: »Bili so boljši od plezalnikov [plezalk], zato smo uporabljali le še vibram. Čim so se pojavili vibram podplati, je bilo v hipu konec tudi s *trikuni*. Ti so bili sicer dobri za travnata pobočja, za skalo pa ne, no, mogoče za I., II. stopnjo, za težje pa ne« (Komel 2012: 51). Pozneje se je plezalcev oprijela navada, da so za pristop in sestop uporabljali drugačne čevlje kot za plezanje. Za premaganje sten v suhem vremenu so uporabljali *plezalke* (Slika 16), ki so bile mehke in lahke, poleg podplata pa so imele gumijast še ves sprednji del (Mihelič in Škarja 1984: 44). Tovrstni plezalni čevlji so se pojavili v 70. letih 20. stoletja. Te mnogo bolj trpežne *plezalke* so omogočale tudi veliko boljši stik s podlago. V Evropo so prišle iz Združenih

Slika 16: Zgoraj: *Plezalke* z začetka 60. let 20. stoletja. Spodaj: Višji usnjeni plezalni čevlji z gumijastim vibram podplatom iz 70. let 20. stoletja – eni prvih modernih plezalnih čevljev. Hrani Gornjesavski muzej Jesenice, Slovenski planinski muzej.

držav Amerike.²⁹ Na splošno se je začel uporabljati tudi gladek gumijast podplat, ki je zaradi večjega trenja med plezalčevo nogo in podlago omogočil nesluten »skok« v premagovanju zelo težkih plezalnih smeri (Golnar 1996: 131–132). Tehnični napredek je alpinistom prinesel še eno ključno novost – zaradi kakovosti in dostopnosti opreme se je bistveno zmanjšala njihova psihična obremenitev. Ta nekdanji ključni dejavnik vsakega vzpona je v sodobnosti skorajda nepomemben. To je še dodatno pripomoglo k povečanju števila ljudi, ki so se (vsaj ljubiteljsko) začeli ukvarjali z alpinizmom (Golnar 1996: 133).

Sklep

Primerna oprema in dobra fizična priprava sta prva pogoja za varno obiskovanje gora. Mednje sodi tudi obutev. Že pred več kot stoletjem je veljalo, da je od obutve »odvisna vsaka tura. Zato je prvo pravilo pri hribolazcu: ‚Pazi, da te čevljev ne ožuli!‘« (Hribolazčeva ... 1908: 99). Obutev se je v stoletjih močno spreminjala. V prvem obravnavanem obdobju se ni kaj dosti razlikovala od tiste v dolini, pozneje pa je njen razvoj šel svojo pot. Sprva

²⁸ Rado Kočevar je bil morda najboljši plezalec v generaciji iz prvih let po drugi svetovni vojni. V navezi z Janezom Frelihom je leta 1948 opravil prvo slovensko ponovitev slavne Aschenbrennerjeve smeri v Travniku, ki je veljala za najtežjo smer pri nas. Naslednje leto pa je s Cirilom Debeljakom preplezal Centralni steber v Lučkem Dedcu, prvo slovensko smer VI. stopnje (Mikša in Golob 2013: 52).

²⁹ Čeprav je že pred drugo svetovno vojno francoski plezalec in izumitelj plezalne opreme Pierre Allain razvil plezalne copate z gumijastim podplatom, ki so zelo podobni današnjim, se njihova uporaba ni razširila (Douglas 2011).

so ga krojili inovativni posamezniki, danes pa obutvena industrija. Vodilo pri razvoju pa je bilo in je še vedno, da obutev varuje spodnji del noge pred poškodbami in mrazom ter omogoča boljšo oporo nogi in boljši stik s tlemi.

Literatura

ANDERLE, Aljaž: Športni terenci – Katere gojzarje izbrati. *Planinski vestnik* 116 (6), 2016, 54–59.

B. n. a.: Plastični kvedrovci. *Planinski vestnik* 70 (1), 1970, 48.

BADJURA, Rudolf: *Jugoslovanske Alpe – lečilišta, letovišta, kupatila, prirodne znamenitosti, izleti Alpske ture, 1. deo: Slovenija*. Ljubljana: Ig. pl. Kleinmayr & Fed. Bamberg, 1922.

BADJURA, Rudolf: *Zimski vodnik po Sloveniji*. Ljubljana, 1934.

BRILEJ, Arnošt: *Priročnik za planince – zbirka pravil, navodil in podatkov ter kratek vodnik po gorah Slovenije*. Ljubljana: PD Ljubljana-Matica, 1951.

BRILEJ, Arnošt: *Priročnik za planince – zbirka zakonitih določil, podatkov in navodil*. Ljubljana: Osrednje društvo SPD, 1939.

CORTESE, Dario: Čevlji za hojo v višave in daljave nekdanj in zdaj. *Svet in ljudje* 6 (6), 2003a, 94–97.

CORTESE, Dario: Potovanje k izvornemu gojzarju. *Svet in ljudje* 6 (9), 2003b, 46–53.

DEBELAK DERŽAJ, Mira Marko: *Plezalna tehnika*. Ljubljana: Slovensko planinsko društvo, 1933.

DERŽAJ, Matjaž: Kratka predzgodovina nastanka Slovenskega planinskega društva. V: Božidar Lavrič (ur.), *Planinski zbornik: Ob 110-letnici Slovenskega planinskega društva in Planinske zveze Slovenije*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2003, 17–36.

DOBRAVEC, Jurij: Varstvo gorske narave. V: Božidar Lavrič (ur.), *Planinski zbornik: Ob 110-letnici Slovenskega planinskega društva in Planinske zveze Slovenije*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2003, 121–137.

DOUGLAS, Ed: *Mountaineers Great Tales of Bravery and Conquest*. London: Dorling Kindersley, 2011.

FLORJANČIČ, Janez Dizma: *Ducatus Carnioliae Tabula Chorographica*. Ljubljana, 1744.

GERŠIČ, Matjaž, Borut Batagelj, Herman Berčič, Ljudmila Bokal, Aleš Guček, Janez Kavar, Stane Kocutar, Blaž Komac, Zvezdan Marković, Peter Mikša in Blaž Torkar: *Rudolf Badjura – življenje in delo*. (Geografija Slovenije, 29). Ljubljana: Založba ZRC, 2014.

GOLNAR, Tone: Vpliv opreme na razvoj alpinizma. *Alpinistični razgledi* 17 (56), 1996, 131–133.

HACQUET, Baltazar: *Oryctographia Carniolica oder physikalische Beschreibung des Herzogthums Krain, Istrien und zum Theil der benachbarten Länder*, I. Leipzig: Johann Gottlob Immanuel Breitkopf, 1778.

HACQUET, Baltazar: Kako se naj potuje po gorovju. *Planinski vestnik* 25 (6), 1925, 125–133.

HANSEN, Peter H.: *The Summits of Modern Man: Mountaineering After the Enlightenment*. Cambridge: Harvard University Press, 2013.

HRIBOLAZČEVA oprava in hrana. *Planinski vestnik* 14 (6–7), 1908, 99–104.

JANŠA ZORN, Olga: Der Tourismus in den slowenischen Alpen vom Ende des 18. Jahrhunderts bis zum Ersten Weltkrieg. *Histoire des Alpes* 9, 2004, 131–147.

JURCA, Stane: Naši novi klini – nožači. *Planinski vestnik* 63 (4), 1963, 176–178.

KADIŠ, Franc: Osebna in tehnična oprema. V: Bojan Rotovnik, Stojan Burnik, Tone Golnar, Franc Kadiš, Franjo Krpač, Peter Pehani in Borut Peršolja (ur.), *Planinska šola*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2016, 280–300.

KERŠIČ BELAČ, Marjan: *Plezalna tehnika*. Ljubljana: Fizikalna založba Slovenije, 1950.

KLOFUTAR, Jure: *Osebna oprema, vrhna tehnika, varovanje in padci pri športnem plezanju: Gradivo za inštruktorje športnega plezanja*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2004.

KOMEL, Damjan, *Razvoj slovenskega alpinizma*. Diplomsko delo. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, 2012.

KRESAL, France: Mezde in plače na Slovenskem od novele obrtnega reda 1885 do kolektivnih pogodb 1991. *Prispevki za novejšo zgodovino* 35 (1–2), 1995, 7–24.

KUNAVER, Pavel: *Moje steze*. Maribor: Založba Obzorja, 1979.

KUNAVER, Pavel: *Na planine!* Ljubljana: Učiteljska tiskarna, 1921.

MAZZOLI, Enrico: *Kugy v prvi svetovni vojni*. Trst: Mladika, 2007.

MIHELIC, Tine in Tone Škarja: *Hoja in plezanje v gorah*. Ljubljana: Planinska založba, 1984.

MIKŠA, Peter in Elizabeta Gradnik: *Trden kakor skala: Kratka zgodovina Turistovskega kluba Skala*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2017.

MIKŠA, Peter in Kornelija Ajlec: *Slovensko planinstvo*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2011.

MIKŠA, Peter in Urban Golob: *Zgodovina slovenskega alpinizma*. Ljubljana: Friko, 2013.

MIKŠA, Peter in Matija Zorn: The Beginnings of the Research of Slovenian Alps. *Geografski vestnik* 88 (2), 2016, 103–131.

MIKŠA, Peter, Matej Ogrin in Kristina Glojek: Od kod gorska identiteta Slovencev? *Geografski obzornik* 64 (3–4) 2017, 10–28.

MIKŠA, Peter: *Triglav in Jakob Aljaž*. Ljubljana: Viharnik, 2017.

MUCK, Peter: Iznajdljivost in improvizacije. *Planinski vestnik* 115 (12), 2010, 24–27.

OREL, Tine: Od gojzerjev in okovank do modernega turnega čevlja. *Planinski vestnik* 78 (2), 1978, 123–125.

PLANINSKI terminološki slovar. Ljubljana: Založba ZRC, 2002.

POTOČNIK, Miha: Kvedrovci in gojzarji. *Planinski vestnik* 92 (1), 1992, 21.

REŽEK, Boris: *Stene in grebeni: Razvoj alpinistike v Savinjskih Alpah (1759–1945)*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 1959.

STANONIK, Marija: Zgodovina žirovskega čevljarstva. *Loški razgledi* 18, 1971, 128–146.

STROJIN, Tone: Ustanovitev in razvoj Slovenskega planinskega društva. V: Božidar Lavrič (ur.), *Planinski zbornik: Ob 110-letnici Slovenskega planinskega društva in Planinske zveze Slovenije*. Ljubljana: Planinska zveza Slovenije, 2003, 39–59.

ŠEGULA, Pavle: *Nevarnosti v gorah*. Ljubljana: Planinska založba, 1978.

ŠKERBINEK, Danilo (ur.): *Planinska šola*. Ljubljana: Planinska založba Slovenije, 1977.

ŠKODIČ, Dušan: V glavnem je ostalo le še njihovo ime – Kako so nastali gojzarji. *Planinski vestnik* 116 (6), 2016, 52–53.

URAN, Franc: Kako se je delala cesta na Vršič. *Planinski vestnik* 57 (3), 1957, 151–163.

VALVASOR, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske, I-IV*. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2009–2013 [1689].

WILFAN, Hinko: Kvedroci – gojzerji. *Planinski vestnik* 57 (7), 1957, 418.

ZORN, Matija: Fremde und einheimische Naturforscher und Geistliche – die ersten Besucher der slowenischen Berge (Ende des 18. Jahrhunderts bis Anfang des 19. Jahrhunderts). V: Jon Mathieu in Simona Boscani Leoni (ur.), *Die Alpen!: Zur europäischen Wahrnehmungsgeschichte seit der Renaissance*. Bern: Peter Lang, 2005.

Spletni vir

Spletni vir 1: <http://www.arheogore.si/ODKRITO.html>, 24. 7. 2017.

Spletni vir 2: Ötzi-theiceman; <http://www.iceman.it>, 3. 7. 2017.

Spletni vir 3: Vibram; <http://us.vibram.com/company/about/history/>, 4. 7. 2017.

Spletni vir 4: Slovenski gojzar; <http://www.delo.si/prosti-cas/kult/slovenski-gojzar>, 4. 7. 2017.

Spletni vir 5: Slovenska biografija; <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi310528/>, 4. 7. 2017

From Wooden Clogs to Hiking Boots: Mountain Footwear in the 19th and 20th Centuries

As the most basic and perhaps most important piece of hiking equipment, shoes have played a major role in the history of mountaineering. Before a wide range of sports or specialized mountain footwear was available, people visiting the mountains and locals wore everyday shoes there.

The article presents the main characteristics of the nineteenth- and twentieth-century mountain footwear used in Slovenia. Development in this area can be roughly divided into two periods: before and after the introduction of specialized mountain footwear. The first period roughly coincides with the time when the mountains were only visited by individuals, and mountaineering was not yet organised. The second period was characterised by the emergence of specialized mountain footwear, when increased number of people visiting the mountains helped launch a special branch of the footwear industry. Today one distinguishes between hiking shoes, hiking boots, and climbing shoes.

In the past, individuals that walked in the mountains used very simple footwear. They wore everyday shoes, especially wooden clogs. The oldest clogs were made of a single piece of wood. Such footwear was not suitable for the rocky terrain that naturalists liked to climb during the Enlightenment, let alone for those that wanted to climb the highest peaks. Better suited for these types of ascents were boots with a high shaft folding below the knee. Later on, high-topped boots modelled on work boots started to be used for such terrain. Even in the early nineteenth century, mountain footwear was still practically the same as footwear worn in lowland areas, whereas towards the end of the century individuals already started adapting their shoes for this purpose: for instance, they reinforced the soles with metal studs. In the late nineteenth century, special boots were introduced to Slovenia from the Upper Austria town of Bad Goisern am Hallstättersee, from which the Slovenian word *gojzarji* 'hiking boots' is derived. They were reinforced with various types of studs that offered a better grip due to greater friction and were also more durable. During that same period, climbers began using lighter footwear or climbing shoes. Important changes in mountain footwear gradually took place during the second half of the twentieth century due to the emergence of new technologies and materials.